

Wszystkie przedstawione przeze mnie fragmenty, jedne weselsze inne dramatyczniejsze ukazują jednak stosunki polsko-ukraińskie jako nadzwyczaj pozytywne, nawet w obliczu konfliktu zbrojnego. Nie możemy stwierdzić 100 procentowo, że takie odczucia towarzyszyły wszystkim Polakom, tym bardziej nie możemy stwierdzić, jak wielu Ukraińców posiadało podobny stosunek do Polaków. Analizując owe wspomnienia musimy pamiętać iż, są to subiektywne obrazy faktów, które także mogły zostać z biegiem lat nieco „podkoloryzowane”.

Poza pozytywnymi przejawami stosunków polsko-ukraińskich w czasie listopadowych bojów były także negatywne. Najgorszymi przypadkami wg. polskiej strony (dość często opisywanymi), były niehonorowe zachowania Ukraińców. Oczywiście według strony polskiej jedynie Ukraińcy się takich dopuszczali. Idąc jednak za wspomnieniami, największych emocji dostarczały opisy zabójstw jakich dokonywali Rusini na polskich sanitariuszkach. Możemy być pewni, że takie sytuacje miały miejsca, gdyż na cmentarzu Orląt z łatwością odnajdziemy groby młodych dziewczyn, sanitariuszek – przypadki te są także opisywane przez historyków.

W tym miejscu przytoczę wspomnienia uczestnika jednego z takich wydarzeń rtm. Alfreda Rapackiego:

„W rejonie cytadeli stawiani specjalnie wyborowi strzelcy ukraińscy bezkarnie strzelali wszystko, co tylko wpadło pod muszkę. Celem jaśniejszego zobrazowania sytuacji przytoczę następujący epizod: dwóch żołnierzy, wysłanych do szkoły Marji Magdaleny, w drodze powrotnej do gmachu seminarium niosło skrzynkę amunicji. Na terenie ogrodu seminarijnego wypatrzyli ich z bastionu Ukraińcy. Padł strzał, od którego jeden z naszych rażony kulą runął na ziemię. Na ten widok wybiegł ze skrzydła trzeci, by udzielić pomocy ranionemu. Ten również został postrzelony. Jęki rannych zwabiły naszą sanitariuszkę Anatolę Bieganównę, która wypadła z noszami. Będąca w pobliżu Grabski [...], wypadł z prześcieradłem, a chwyciwszy jakąś tykę uwiązał do niej prześcieradło licząc, że w ten sposób powstrzyma strzelających z odległości nie większej nad 150 m. Padł jeszcze jeden strzał – śmiertelny. Od niego poległa Bieganówna. Skorośmy ją wnieśli do budynku, już nie żyła. Ani prześcieradło, ani też znak Czerwonego Krzyża widniejący na jej białym płaszczu, nie pomogły.”¹¹

Obie strony wzajemnie oskarżały się o różnorakie zbrodnie, Ukraińcy twierdzili że Polacy rozstrzelują pojmanych, Polacy zaś że Ukraińcy mordują bez skrępowań sanitariuszki. Znajdowano także po kamienicach zamordowanych cywili, o co obie strony wzajemnie się oskarżały. Listopad 1918 roku był w pełni znaczenia tego słowa – wojną. Obie strony bezwzględnie się zwalczały, jednakże i w tym piekle znajdowało się miejsce na honor i przyjaźń. Była to dziwna wojna, w której obie strony wcześniej mieszkające w zgodzie na wspólnym terenie zaczęły do siebie strzelać. Wojna zerwała wiele przyjaźni ale zawiązała nowe. Wspomnienia uczestników mówią o tym czasie bardzo wiele, należy jednak pamiętać, że to tylko subiektywny obraz wydarzeń, miejmy nadzieję że, w tych opowieściach (szczególnie jeśli o te pozytywne chwile) jest jednak sporo prawdy.

Джерела та література

1. Chwałba Andrzej, Samobójstwo Europy – Wielka Wojna 1914-1918, Kraków 2014.
2. Kozłowski Maciej, Między Sanem, a Zbruczem, Kraków 1990.
3. Red. dr Wawrzkowicz Eugenjusz, Obrona Lwowa 1-22 listopada 1918 tom I, Lwów 1933.
4. Red. dr Wawrzkowicz Eugenjusz, Obrona Lwowa 1-22 listopada 1918 tom II, Lwów 1936.

УДК 94 (477.43/.44) «1914/1917»

O. Вітюк

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК МОГИЛІВСЬКОГО ПОВІТУ В ДОБУ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1914 – ЛЮТИЙ 1917 РР.)

У статті проаналізовано соціально-економічний розвиток Могилівського повіту в добу Першої світової війни (1914 – лютий 1917 рр.). Окреслено основні проблеми, що були викликані війною та шляхи їх подолання. Висвітлено життя територіальних громад міст та містечок краю в умовах воєнного стану. Особливу увагу зосереджено на земельних відносинах повіту напередодні Першої світової війни у правовому аспекті. Визначено порядок набуття у власність та оренду земельних ділянок громадянами міста для різних цілей. Окреслено проблеми і суперечки, що виникали при купівлі земельних ділянок між громадянами та органами місцевого самоврядування, висвітлено шляхи їх вирішення.

Ключові слова: Могилівський повіт, Перша світова війна, губернатор, міська дума, міська управа, земство.

The article analyzes the socio-economic development of Mogilev region, in the era of the First world war (1914 – February 1917). The main problems that were caused by the war and ways to overcome them were outlined. The life of the territorial communities of the region in conditions of martial law were highlighted. Special focus was pointed on the land relations of the County before the First world war in legal terms. The order of acquisition of the ownership and lease of land by citizens of the city for different purposes were determined. The problems and disputes that arose in the purchase of land between citizens and local governments were investigated.

Key words: Mogilev region, the First world war, Governor, city council, town council, district council

Життя територіальних громад Могилівського повіту з початку Першої світової війни і до її завершення було сповнене різними поглядами жителів на події кризового періоду. Важко було пояснити їхню свідомість, настрої та думки, що постійно змінювались у важких умовах.

Соціально-економічний розвиток повіту залежав від багатьох чинників – воєнний стан, мобілізація, орієнтація промисловості на допомогу діючій армії, соціальне забезпечення сімей військовослужбовців, призваних на службу.

У запропонованій статті вперше в українській історіографії розглянуто історію Могилівського повіту Подільської губернії в роки Першої світової війни (1914 – лютий 1917 рр.) у соціально-економічному аспекті.

Дослідники, які займалися питаннями вивчення на аналізі подій Першої світової війни не розглядали спеціально повітову історію краю, в тому числі, соціально-економічний аспект, що є одним із найважливіших для розуміння тогочасних проблем територіальних громад. Доробок науковців стосувався загальних питань історії губернії в даний історичний період. Сучасні науковці та краєзнавці, зокрема, О. Реєнт [1], П. Кліщинський [2], Т. Герасимов [3], зосередили свою увагу на вивченні окремих аспектів подій Першої світової війни в регіонах.

У статті спробуємо проаналізувати життя населення Могилівського повіту Подільської губернії в добу Першої світової війни (1914 – лютий 1917 рр.), дати оцінку діяльності органів місцевого самоврядування, представників імперської влади в соціально-економічному розвитку краю.

З початком Першої світової війни подільські часописи звертались до населення краю із закличками: «...на час війни припинити всілякі внутрішні чвари, чвари – національні, партійні, класові...» [4, с. 4]. Все це робилось з метою забезпечення могилівчан від стану хаосу та стримати, по можливості, будь-які прояви агресії.

Органи місцевого самоврядування повіту намагались підтримувати своїх жителів по-можливості, відволікаючи їх від подій великої війни. Зокрема, приймали відповідні постанови для покращення благоустрою населених пунктів. Подільським губернатором було затверджено обов'язкову постанову Могилів-Подільської міської думи для жителів міста, яка стосувалась благоустрою в частині озеленення міста шляхом насадження дерев на вулицях [5, с. 2].

¹¹ Alfred Rapacki, *Śłużba w P.O.W. – Reduta Piłsudskiego*, w *Obrona Lwowa 1-22 listopada 1918 tom II*, red. dr Wawrzkowicz Eugenjusz, Lwów 1936, s.374

Місто Могилів ніколи особливо не відрізнялося жвавою громадською активністю. Перша світова війна відносно оживила місцеву громадськість. Було організовано декілька благодійних комітетів для збору коштів на потреби найменш захищених категорій громадян. Провідне місце займало опікунство за сім'ями запасних, де вирізнялась діяльність Штюрца і Брайдо. Варто зазначити, що Могилівське опікунство працювало переважно наосліп. Довгий час залишалось відкритим питання відкриття християнської дешевої їдальні, оскільки єврейська їдальня була мало популярна серед населення краю [6, с. 4].

Перший «кружечний збір» влаштований міським опікунством дав приблизно 800 крб., з яких частину зібраних коштів було витрачено на видачу продуктів євреям і християнам, решту було направлено на створення дитячого будинку для дітей запасних, призваних на війну, віком від 7 до 14 років. Добре була налагоджена робота при опікунстві Педагогічного комітету, що навчав більше 130 дітей, яким видавалися підручники, книжки для читання, і в крайніх випадках взуття [7, с. 4].

Велика війна та її наслідки відображались на економічній складовій місцевого виробництва і торгівлі. Криза серед мануфактуристів і інших торгівців зростала не по дням, а по годинам. Особливо жакливе положення було у мануфактуристів, у яких торгівці «забирали» гроші, вимагаючи купівлю товарів лише за готівку [8, с. 4]. Це спонукало власників торгівельних підприємств до пошуку альтернатив у роботі та уникнення повного банкрутства. Зокрема, найбільш раціональні керівники підприємств займались переоформленням власних торгівельних закладів на інших осіб. Таким чином, великі фірми перетворювалися у торгівельні будинки, які згодом взагалі припиняли будь-які виплати.

Кошти для внутрішніх потреб краю підшукувались із різних джерел наповнення, часом доходило до їх незаконного виділення через органи місцевого самоврядування. Губернське по земським і міським справам присутствіє вважало незаконним постанову Могилів-Подільської міської думи в частині виділення 8 тис. крб. із коштів залізничного попутного збору, згідно рішення Сенату від 26.05.1900 р., яким було заборонено брати кошти на поточні видатки з спеціальних капіталів. Цікаво відзначити факт, що в 1913 р. Губернське по земським і міським справам присутствіє такі дії думи вважало повністю законними [9, с. 4]. Умови війни створювали передумови для нераціонального використання державних коштів, що не завжди доходили у повному обсязі до кінцевих споживачів.

Становище жителів повіту значно погіршувалось і тому, що в діючу армію досить часто призивались місцеві лікарі. Це стало наслідком того, що своєчасна медична допомога, що була доступною заможній частині суспільства, стала абсолютно недоступною для бідних жителів краю. Особливо важко було у нічний час, коли «...можна було обійти все місто і не знайти лікаря» [10, с. 4].

Воєнний стан відобразився на житті кооперативів Могилівського і сусіднього з ним повітів. На сторінках часопису «Юго-Западный край» було відображено, що: «...платоспроможність населення сильно впала одночасно із втратою ними і кредитоспроможності. Навколо спостерігалось ненадходження платежів по кредитам» [11, с. 4].

Варто відзначити, що у скрутні часи для всіх жителів краю, знаходились люди, які намагались допомагати армії та військовим. Власник с. Бронниці Могилівського повіту князь М.М. Сайн-Вітгенштейн пожертвував на потреби армії 120 вагонів пшениці, яку було направлено у Львів [12, с. 4]. Це була перша велика жертва натурою серед поміщиків краю.

Важливе значення для жителів краю було з'єднання міських телефонних мереж міст Могилів-Подільський і Бар з телефонною мережею Могилівського повітового земства, що дало можливість всім абонентам місцевої телефонної станції спілкуватись з повітовими пунктами зі своїх квартир [13, с. 4].

Крім значного подорожчання товарів і послуг у повіті, додавались і непередбачені природні явища. Часопис «Юго-Западный край» зазначав: «...дорожнеча предметів продовольства зростає з кожним днем. Дрова можна придбати за 22-23 коп. за пуд. У зв'язку з дорожнечою та природними явищами, насувається очікуваний неврожай» [14, с. 4].

Могилів-Подільське науково-просвітницьке і благодійне товариство розпочало свою роботу 24 лютого 1916 р. Першим кроком своєї діяльності стало клопотання перед губернатором щодо організації читань від імені Товариства за участю місцевих навчальних закладів [15, с. 2]. До даної пропозиції були залучені представники місцевих навчальних закладів краю.

Траплялися випадки, коли місцеві чиновники, намагаючись використати свій статус, прагнули покращити свій матеріальний не зовсім прозорим шляхом. Член Могилів-Подільської міської думи Кіропуло звернувся до міського голови з проханням розглянути в думі наступне клопотання, яке вміщено в рубриці «Хроника» часопису: «Важкі часи із жакливими наслідками відобразились на всіх верствах суспільства, особливо мирних жителів, що не беруть участь в боротьбі народів за краще майбутнє. Війна матеріально підірвала їх благополуччя та середнього класу. У мене особисто роботи значно побільшало, виросли видатки. Тому, прошу мені виділити відрядні по 6 крб. щомісяця» [16, с. 2]. Могилів-Подільська міська дума, не знайшовши об'єктивних підстав для задоволення клопотання Кіропуло, відмовила йому.

У жителів сільських територіальних громад краю були більш нагальні проблеми, які могли бути вирішені лише завдяки співпраці земства та органів міського самоврядування. Інформаційні публікації часопису стосувались також і буденного життя на селі. Більшість з них стосувались подорожчання та відсутності товарів першої необхідності. Зокрема, наприкінці 1916 р. часопис «Юго-Западный край» інформував: «...в с. Жван Могилівського повіту вже чотири тижні немає керосину і цукру. Останнім часом можна дістати фунт керосину по ціні 1 крб. 30 коп., а цукор – 1 крб. 50 коп. Село з настанням ночі опиняється в глибокій темряві. Селяни лише зранку освітлюють будинки у наступний спосіб: роблять невеличкий жолоб в картоплі чи буряку, наливають олії, кладуть частину ганчірки і лампа готова. Однак через малу практичність даний спосіб є за часом дуже не значним і мало дієвим» [17, с. 4]. З огляду на це, сільська громада просила допомоги у земства щодо постачання її відповідними товарами за доступною ціною.

Земельне питання завжди залишалось одним з найважливіших особливо для населення, більшість якого становили селяни. Вирішити раціональне земельні питання напередодні Першої світової війни було вкрай важко, і це в свою чергу викликало гострі суперечки у територіальних громадах Подільської губернії.

Розпорядниками земель було визначено органи міського самоврядування – міські думи. Питання щодо надання земельних ділянок громадянам у власність чи користування вирішувалось виключно на засіданнях міської думи. Порядок денний щодо розгляду земельних питань в думі формувалась міською управою після зібрання та підготовки всіх необхідних документів.

Могилів-Подільська міська дума при реалізації своїх повноважень у земельній сфері стикалась з низкою проблем. Зокрема, однією із основних була відсутність планово-картографічних матеріалів на земельні ділянки, що знаходились в межах міста та правовстановлюючих документів на них, які б підтверджували їх власника. Також, досить часто траплялися випадки затримки у виплаті коштів громадянами за продані їм земельні ділянки. І, безперечно, самовільне захоплення земельних ділянок громадянами та довготривалі судові спори між органами самоврядування та користувачами щодо встановлення законного власника ділянок.

Розглянемо найбільш характерні приклади земельних відносин за участі громадян і органів міського самоврядування Могилів-Подільського напередодні Першої світової війни.

Могилів-Подільська міська дума у 1907 р. відповідно до клопотання громадян міста Мейлиха та Шандле Нудельман, продала їм у власність земельну ділянку, за яку довгий час не було розрахунку. Міська управа, враховуючи даний факт, була змушена звернутись до поліцейського наглядача 2-ї дільниці міста з повідомленням вказаного факту. Оскільки кошти від продажу земельних ділянок надходили до бюджету міста. Своім зверненням від 24 листопада 1912 р. до поліцейського наглядача міська управа констатувала: «...відповідно до постанови Могилів-Подільської міської думи від 25 червня 1907 р. за № 91 Мейлиху і Шандле Нудельман було продано у власність ділянку міської землі, що знаходиться по вулиці Ставській загальною площею 14,15 кв. сажнів за 141 крб. 50 коп. (по 10 крб. за 1 кв. сажень). Не дивлячись на те, що про дану постанову думи Нудельманам вдруге було повідомлено через поліцію ще 30 квітня 1911 р. з пропозицією негайно внести суму купівлі, останні не внесли до сьогодні, а між іншим проданою землею фактично користуються [18, арк. 9].

Нудельмани, не дивлячись на попередження від поліцейського наглядача 2-ї дільниці міста, так і не сплатили кошти за купівлю земельної ділянки вчасно. Враховуючи обставини, Могилів-Подільська міська управа була змушена звернутись знову, але вже до поліцейського наглядача 1-ї дільниці міста 26 жовтня 1914 р. із зазначенням: «Міська дума збільшила вартість землі з 10 до 20 крб. за 1 кв. сажень землі у зв'язку з несплатою Нудельманами» [18, арк. 15]. Лише після підняття суми сплати за купівлю земельну ділянку громадяни Нудельмани розраховались до кінця 1914 р., хоча фактично користувались нею з 1907 р. За сім років органи міського самоврядування жодним чином не вплинули на пришвидшення виплати коштів за продану ділянку. Подавати до суду на громадян у такому випадку було б нелогічно, оскільки ділянка була продана на законних підставах, хоча без доведення права власності на неї.

Самовільне захоплення земельних ділянок громадянами міста Могилів-Подільський були непоодинокими випадками. Часом земельні спори з даного питання доходили до суду.

Наприкінці ще XIX ст. (1897 р.) громадяни Акуліна та Іван Пальчинські самовільно захопили земельну ділянку в місті Могилів-Подільський площею приблизно 30 кв. сажнів. Майже 15 років після цього міська дума вирішує в судовому порядку забрати дану земельну ділянку в Пальчинських, які, на її думку, незаконно володіють. Міська дума подала позов на Пальчинських до Кам'янець-Подільського окружного суду про звільнення незаконно захопленої ними земельної ділянки, однак, 21 травня 1913 р. суд у позові відмовив, визнавши право користування за громадянами.

Враховуючи рішення Кам'янець-Подільського окружного суду та висловивши незгоду щодо нього, Могилів-Подільська міська дума в особі міського голови П. Хаджи, подала апеляційну скаргу на рішення суду першої інстанції в Одеську судову палату, яка була розглянута лише 13 лютого 1916 р. В апеляційній скарзі повіреним Могилів-Подільської міської управи було зазначено, що «...приблизно 12 років тому (1904 р.) Акуліна та Іван Пальчинські захопили ділянку міської землі прощою приблизно 20-30 кв. сажнів, що розташована в 2-й частині м. Могилів-Подільський у передмісті «Карантин» на горі – вище тюрми – і на ній побудований будинок; після чого поступово продовжували збільшувати захоплену земельну ділянку і 2 роки тому (1914 р.) довели площу її до 512 кв. сажнів». Користування відповідачів не було беззаперечним, оскільки, починаючи з 1897 р., тобто, від дня побудови будинку по 1908 р. включно, згідно із податковими книгами за ними записувався будинок із зазначенням, що «...такий знаходиться на міській землі», даний запис відповідачі не могли заперечувати і з ним погодились. Повірені міста у зверненні до Одеської судової палати просив задовольнити апеляційну скаргу та повернути захоплену земельну ділянку площею 512 кв. сажнів шляхом її звільнення громадянами та знесення всіх побудов.

Акуліна та Іван Пальчинські стверджували, що вони спірно землею володіють на праві власності протягом 17 років і посилаючись на давність володіння, просили у задоволенні позову Могилів-Подільської міської думи відмовити та залишити в силі рішення Кам'янець-Подільського окружного суду від 21 травня 1913 р.

Одеська судова палата, беручи до уваги, що, насамперед, позивач в особі Могилів-Подільської міської думи не надав в належному порядку письмових доказів належності спірної землі на право власності, до яких не можна віднести зроблений план землеміра Мітрохіна; крім того, відповідачі довели придбання земельної ділянки (жодних доказів на придбання не було долучено до судової справи – авт.). В задоволенні апеляційної скарги Могилів-Подільської міської думи на рішення Кам'янець-Подільського окружного суду було відмовлено та залишено в силі рішення від 21 травня 1913 р. [19, арк. 10-10 зв.].

Надання земельних ділянок громадянам в оренду на території міста було одним із першочергових завдань органів міського самоврядування, оскільки, надходження йшли безпосередньо до міського бюджету.

22 травня 1913 р. Могилів-Подільська міська управа і громадянин Х. Г. Гельберг відповідно до постанови міської думи від 27 квітня 1913 р. за № 82, уклали між собою договір про наступне: «Міська управа надає Х. Г. Гельбергу, терміном на 3 роки в оренду місце на розі вулиць Київська і Стависька, біля будівлі пожежної команди, там, де розташований кіоск для розклейки афіш (даний кіоск орендар Лімонник зобов'язувався перенести в інше місце за пропозицією міської управи), за плату на користь міста в сумі 70 крб. на рік». Х. Г. Гельбергу надавалось право встановлювати на орендованому місці один кіоск для продажу газет, журналів та брошур. Плата вносила наступним чином: за перший рік – 50 % суми при підписанні договору, потім 22 квітня і 22 листопада за півріччя відповідно. За не внесення орендарем в строк коштів за договором, він автоматично втрачав силу і кіоск передавався місту без будь-якого рішення суду і відшкодування орендодавцем [20, арк. 6].

А роком раніше, 17 квітня 1912 р. між Могилів-Подільською міською думою, в особі П.І. Хаджи і громадянами Вольвовськими було укладено договір, у якому передбачено, що Могилів-Подільське міське громадське управління надавало вказаним особам право прокладати по всім міським проїздам, вулицям і площам міста Могилева підземні чи повітряні лінії на стовпах і кронштейнах, для виробництва з дозволу урядової влади, вказаного в Циркулярі Міністерства внутрішніх справ від 04 червня 1904 р. за № 925, і продажу електроенергії для освітлення, а також, для технічних та інших цілей (для електродвигунів, фабрик, заводів). Громадяни Вольвовські прийняли на себе зобов'язання освітлювати місто протягом першого року дії договору на вулицях Полтавській, Грецькій, Володимирській, Рибній, Армянській, Дворянській, Київській, Ставиській, Поштової і Пушкінській до тюрми. Кількість вуличних ліхтарів на вулицях визначена у кількості 62 штук [21, арк. 18 зв.]. Пунктом 9 Договору було визначено, що ремонт вулиць, пошкоджених при влаштуванні стовпів, прокладці кабелю, проводиться за рахунок орендарів. Термін дії договору визначався у пункті 12, і становив 20 років, починаючи з 06 грудня 1912 р. [21, арк. 20]. Громадяни Вольвовські прийняли на себе зобов'язання протягом строку дії договору освітлювати в місті Могилів-Подільський вночі і вдень приміщення, будівлі різних установ та приватних осіб, а також давати електроенергію приватним споживачам за їх бажанням і плату не вищу 30 коп. кВ./год. для лампочки, 18 коп. кВ./год. – для дугових ліхтарів, 10 коп. кВ./год. – для електродвигунів [21, арк. 20 зв.]. Орендна плата, яку Вольвовські мали сплачувати місту, повинна була надходити по завершенню 5 років від дня відкриття експлуатації електроенергії, з 6-го року дії договору, у розмірі 3200 крб. в рік [21, арк. 23].

Соціально-економічний розвиток Могилівського повіту в добу Першої світової війни (1914 – лютий 1917 рр.) першочергово залежав від воєнного стану в країні. Представники царської влади на місцях та органи самоврядування намагались реалізувати соціальну політику для населення.

Земельне законодавство на той час було не досконалим. Вступаючи у спори з громадянами органи міського самоврядування дуже рідко досягали переваги. Відсутність правостановлюючих документів на земельні ділянки в межах міста та планово-картографічних матеріалів на них, давало можливість громадянам захоплювати та володіти ними у більшості випадків безкарно. В подальшому така бездіяльність органів самоврядування стала поштовхом до вироблення та прийняття на вищому рівні законодавчих актів, які врегульовували земельні відносини між різними суб'єктами господарювання в містах Могилівського повіту.

Джерела та література

1. Реєнт О. П. Велика війна 1914-1918 рр. у сучасній українській історіографії / О. П. Реєнт, Б. М. Янишин // Український історичний журнал. – 2014. - № 3. – С. 4-21.
2. Кліщинський П. В. Правобережна Україна в роки Першої світової війни: соціально-економічний та громадсько-політичний аспекти (1914 – лютий 1917 рр.) : автореф. дис ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Павло Володимирович Кліщинський. – Кам'янець-Подільський : Б.в., 2010. – 20 с.
3. Герасимов Т. Ю. Вплив Першої світової війни на повсякденне життя мешканців міста Могилева-Подільського (1914-1917 рр.) / Т. Ю. Герасимов // П'ята Могилів-Подільська науково-красназнавча конференція / Матеріали конференції, 16-17 жовтня 2015 р., м. Могилів-Подільський – Вінниця: ПП Балюк І. Б., 2015. – С. 161-167.
4. Хроника // Юго-Западный край. – 1914. – 22 июля. – С. 4.
5. Хроника // Юго-Западный край. – 1915. – 06 янв. – С. 2.

6. По Юго-Западному краю. Г. Могилев-Подольский // Юго-Западный край. – 1915. – 10 фев. – С. 4.
7. По Юго-Западному краю. Г. Могилев-Подольский // Юго-Западный край. – 1915. – 14 фев. – С. 4.
8. По Юго-Западному краю. Г. Могилев-Подольский // Юго-Западный край. – 1915. – 24 фев. – С. 4.
9. По Юго-Западному краю. Г. Могилев-Подольский // Юго-Западный край. – 1915. – 25 фев. – С. 4.
10. По Юго-Западному краю. Г. Могилев-Подольский // Юго-Западный край. – 1915. – 27 марта. – С. 4.
11. По Юго-Западному краю. Г. Могилев-Подольский // Юго-Западный край. – 1915. – 31 марта. – С. 4.
12. По Юго-Западному краю. Г. Могилев-Подольский // Юго-Западный край. – 1915. – 03 апр. – С. 4.
13. По Юго-Западному краю. Г. Могилев-Подольский // Юго-Западный край. – 1915. – 08 апр. – С. 4.
14. По Юго-Западному краю. Г. Могилев-Подольский // Юго-Западный край. – 1915. – 19 мая. – С. 4.
15. Хроника // Юго-Западный край. – 1915. – 06 мая. – С. 2.
16. Хроника // Юго-Западный край. – 1916. – 12 мая. – С. 2.
17. По Юго-Западному краю. С. Жван // Юго-Западный край. – 1916. – 02 нояб. – С. 4.
18. Державний архів Вінницької області (далі – Держархів Вінницької обл.). – Ф. Д – 37. – Оп. 1. – Спр. 23. – 17 арк.
19. Держархів Вінницької обл. – Ф. Д – 37. – Оп. 1. – Спр. 55. – 11 арк.
20. Держархів Вінницької обл. – Ф. Д – 37. – Оп. 1. – Спр. 39. – 16 арк.
21. Держархів Вінницької обл. – Ф. Д – 37. – Оп. 1. – Спр. 63. – 41 арк.

УДК 94(477)

Р. Давидюк

ВОЛОДИМИР ОСКІЛКО ЯК ВИРАЗНИК НАСТРОЇВ УЕНЕРІВСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ НА ВОЛИНІ

У статті досліджується громадсько-політична діяльність Володимира Оскілка як виразника інтересів емігрантів УНР. Виявлено приклади його особистого сприяння емігрантам, прослідковано актуалізацію проблем української політичної еміграції на сторінках газети «Дзвін», охарактеризовано створення в Рівному Українського громадянського комітету допомоги емігрантам в Польщі. Водночас, доведено, що В. Оскілко спричинився до посилення внутрішніх суперечностей еміграційного середовища.

Ключові слова: Володимир Оскілко, українська політична еміграція, «Дзвін», Українська народна партія, Український громадянський комітет допомоги емігрантам, Волинське воєводство.

In the article examines the socio-political activity of Vladimir Oskilko as the voice of immigrants UPR. Found examples of his personal assistance emigrants, followed actualization of problems of Ukrainian political emigration in the newspaper «Dzvin» («Bell»), describes creation in Rivne Ukrainian civil committee help immigrants in Poland. However, it is proved, that V. Oskilko contributed to the strengthening of the internal contradictions of the emigration environment.

Key words: Volodymyr Oskilko, Ukrainian political emigration, «Dzvin» («Bell»), Ukrainian People's Party, Ukrainian civil committee help immigrants, Volyn province.

Після поразки Української національно-демократичної революції виникла потужна хвиля української політичної еміграції. Центрами її перебування були різні країни Європи, але в силу об'єктивних та суб'єктивних обставин головна хвиля емігрантів спрямовувалася до Польщі. Крім того, що Польща вважалася союзником (з огляду на Варшавську угоду 1920 р.), важливе значення відігравав географічний чинник (політичні емігранти, сподіваючись на швидке повернення, обирали географічно ближчу країну), етнокультурний (близька за культурою слов'янська держава), мовний (близькість мови) та інші [44, с. 17-18].

Немаловажним було існування на території Польщі потужної західноукраїнської спільноти, яка для емігрантів асоціювалася з батьківщиною. Громадська діячка Харитя Кононенко писала: «Цікавить мене поїздка до Польщі ще й іншого боку. Іду до цієї держави вперше, а там живе така велика частина нашого народу... А потім, бажаєш хоч на хвилину відчути, що ти стоїш на тому клаптику земної кулі, яка від тисячоліть належала нам... Для емігранта це особливий чар, особлива принада... І ось за вікном нарешті і вогні славного міста Великого Льва. Якась солодка туга, хвилююча радість охоплює ество: «Серед своїх! Серед своїх!» [29, с. 4-5].

Незважаючи на труднощі та заборони польської влади, адже для поселення на західноукраїнських землях потрібен був спеціальний дозвіл староства [48, арк. 14], емігранти намагалися різними способами знайти тут роботу. Крім іншого, до переїзду на Західну Волинь багатьох мотивувала православна віра місцевого населення. Хоча, як писала «Українська трибуна» «умови життя і тут нічим не кращі за цілу Польщу. Хіба що в кого є знайомі чи рідня, а без цього зовсім зле, бо сливе що жадних запомогових інституцій для емігрантів тут немає» [31, с. 4].

Основна маса емігрантів самостійно шукала засоби для виживання, іноді отримуючи допомогу Українського центрального комітету в Польщі (УЦК). У першій половині 20-х рр., крім українських послів обраних до польського парламенту у 1922 р., інтереси емігрантів намагався захищати колишній командувач Північною групою військ УНР, уродженець с. Городок Рівненського повіту Володимир Оскілко. Після невдалого заколоту проти Симона Петлюри, він перебував у таборі для військовополонених у Домб'є під Краковим, пізніше переїхав до Відня, а у 1921 р. повернувся до Рівного, включившись в активну громадсько-політичну роботу.

Після невдалої участі у парламентських виборах 1922 р. В. Оскілко не припинив партійної та організаційної роботи. Продовжувала діяти очолювана ним Українська народна партія (соціалістів-самостійників) (УНП), організаційні збори якої формально відбулися вже після виборів, 17 травня 1923 р., було відновлено видання рівненської газети «Дзвін», як пресового органу УНП [33, с. 1]. УНП займала провладну позицію, не мала великого авторитету, а вплив її обмежувався рівненським, здолбунівським і сарненським повітами [20, арк. 174]. Згідно з партійними документами головним завданням УНП була «боротьба з більшовизмом» [26, арк. 3 зв.], «домогання перебудови Річипосполитої Польської на федералістичних засадах», проведення аграрної реформи через відшкодування, визнання права приватної власності [36, с. 2]. Партія підтримувала боротьбу за українізацію Православної церкви в Польщі [3, с. 1-2], критикувала ідею утравізму в шкільництві [36, с. 1-2].

Незважаючи на помірковану програму і обмежений вплив, у звіті про робітничий та суспільно-політичний рух на території Рівненського повіту за листопад 1924 р. відзначалося, що УНП «виявляє тенденції справжньої політичної сили, вимагає від уряду широких реформ на користь українців... на партійній конференції 23 листопада 1924 р. було ухвалено низку постулатів, наближених до ідей самостійності» [13, арк. 124]. Непокоїло польську владу і те, що В. Оскілко був «оточений колишніми офіцерами української армії» [13, арк. 124].

Багато діячів УНП, особливо із керівного складу, належали до уенерівської еміграції, власне сам Володимир Оскілко займав високу військову посаду в УНР, тому складовою партійної роботи була опіка над колишніми побратимами. На сторінках «Дзвону» вміщувалася спеціальна рубрика «До організації української еміграції», газета писала, що українці особливо близько слово еміграція і означає воно: «по-перше – дрти з півголодним існуванням, холодні бараки, буквально замерзання, майже цілком голих, бувших рицарів, бойців, а по-друге – тих, котрим пощастило добути кавалек паперу і вирватися за дрти і котрих цілковите безробіття в центральних воєводствах Польщі так само примушує голодувати і машерувати по етапам назад до табору під доглядом поліціанта та, нарешті, «щасливеньких» емігрантів, намагаючись перейти рубікон, щоб знайтися серед своїх на «кресах» [40, с. 1].